This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817
Digitized by Google

Digitized by Google

7.23

— 30 —

ՄԵՐ ՍՈՒՐԲ ՀԱՐՑ

ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մ. Վ. Ա.

738

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ٢٠ شباط سنه ٣١٤
تاریخلو و ٧٩٧ نومرولی رخصتیله طبع اولنمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

1899

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Digitized by Google

Mer Surb Harts dawanutiwne

ՄԵՐ ՍՈՒՐԲ ՀԱՐՑ

ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մ. Վ. Ա.

معارف نظارت جليله‌سنك فى ٢٠ [illegible]
تاريخلو رخصتيله طبع اولنمشدر

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

1899

Grad
EREN
738
BUHR

Digitized by Google

GRAN
EREN
738
01!C.55

ՄԵՐ ՍՈՒՐԲ ՀԱՐՑ

ԴԱՒԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Պօլսոյ Ազգային լրագիրները յետին յուզման մէջ են։

Ուսմամբ և գիտութեամբ հռչակեալ, կրօնական և քաղաքական դիրքով ընդհանուր քաղաքակիրթ ազգաց առջեւ երեւելի հանդիսացող Կաթողիկեայ Հայ կղերին դէմ կը մաքառին։

Ինչո՞ւ։

Ազգիս կրօնական եւ ուսումնական շահերուն վրայ հսկող, եւ քաղաքակրթեալ ազգաց համակրութիւնը վայելող Կաթողիկեայ Հայ Կաթողիկոսի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետական իշխանութեանը ներքեւ հանդարտ, խաղաղ, և երջանիկ գոյութիւն ունենալու փափաքով՝ Վանայ ժողովուրդը Հռոմէական Եկեղեցւոյ գիրկը վերադարձեր է։ Ազգային այս ընդհանուր դարձը լատինականութեան հոսանքի ծաւալում մը ստեղծեր է Վանայ գաւառին մէջ։

Ահա Հայ ուղղափառ կղերին յանցանքը։

Ինչ ցա՜ւ, ի՜նչ հոգւոյ կորուստ, ինչ մատնո՜ւթիւն ի կողմանէ քահանայից *և* միսիօնարաց, *ի՜նչ գայթակղութիւն ի կողմանէ Վանայ Նորա-*

դարձ Վարդապետաց և Քահանայից, ի՞նչ ազդուրաց համարձակութիւն ի դիմաց ժողովրդեան։ Ահա Պոլսոյ ազգային լրագիրներուն լեզուն եւ գրիչը։

Վան քաղաքը ալ կործանեցաւ, Հայ հասարակութիւնը օտարացաւ, Հայրենաւանդ եկեղեցական ծէսը խանգարեցաւ, եկեղեցեաց մէջ Հայ լեզուն ալ լռեց, նախնի սրբազան կրօնը մարեցաւ։ Աւա՜ղ ազգիս։ Հայ անհատները լատինածէս, լատինադաւան եղան, լանք, ողբանք, հեծկլտանք, վազենք, երթանք եպիսկոպոսներով, վարդապետներով, քահանաներով․․․։

Ո՞ւր պիտի երթաք, լրագիրք։ Քալելու էք, վազելու էք, ողբալու էք, բայց զո՞վ։

Մենք ալ կզգանք որ ձեր մէջը ցաւալի և արտասուելի բան մը կայ․ բայց չ'էինք սպասէր որ Վանայ ժողովրդեան Կաթողիկեայ եկեղեցւոյն հետ միանալը՝ ասոր պատճառ եղած ըլլայ։

Բայց մի՛ շուարիք, ժողվեցէք ձեր քահանայքը, ձեր որդիքը, ձեր մանկտիքը, և ձեր տունը՝ տանիքներուն ներքեւ, օտարին չիմացունելով, թող տուէք որ գաղտնի հօսին ամենայն առատութեամբ ձեր արցունքը Ազգ. Վարչութեանը վրայ, զոր դուք լրագիրներ հոս ձեր յօդուածներով, և ձեր ընկերները և ազգայինները հոն Եւրոպիոյ մէջ իբրեւ հակազգային, և անտանելի նկարագրեցիք։

Մեզմէ գանգատելու իրաւունք չունիք, մենք ձեզի հետ սիրով ապրիլ կ'ուզենք, զձեզ կը յարգենք իբրեւ անդամք ազգին, և ձեր վշտերուն

Digitized by Google

մէջ, ինչպէս որ ականատես վկայ եղաք, եւ ոմանք ձեզմէ անձամբ իսկ փորձեցին, զձեզ խընամելը եւ մխիթարելը մեր սրբազան պարտքն է։

Ահա պատճառը, և մէկհատիկ պատճառը, որ մինչեւ հիմայ մեզի դէմ հրատարակուած յօդուածներուն վրայ գթոյ աչօք նայեցանք եւ զանոնք կարդացինք, վեհ լռութիւն մը պահելու զմեզ ստիպելով։

Եթէ այս անգամ Վանայ ժողովրդեան հողմանէ եղած կրօնափոխութիւնը պատճառ կ՚ըլլայ, որ վայրկեան մը մեր ձայնը բարձրացունենք չէ՛ թէ հակառակութեան հոգիէ մը շարժեալ ենք, այլ շատ կը սիրենք եւ կը յարգենք այն ժողովուրդը, որոյ երակներուն մէջ կ՚եռայ արիւն մը, որ Լուսաւորչեայ ճշմարիտ եւ հարազատ որդւոց սրտերը կը բաբախեցնէ։

Բայց դուք, լրագիրք, մեզի դէմ գրեցիք և կը գրէք՝ Հոգ չէ՛։ Մեր պարտքը զձեզ լուսաւորել է։ Եթէ կղերական հաշմամբ եկեղեցական ուսմունքներուն ատենին պարապած ըլլայիք, եւ Հայկազուն Ս. Հարց լատինադաւան ըսուած վարդապետութիւններուն գոնէ ալ հմուտ ըլլայիք՝ այն ատեն ցաւ կզգայինք ձեր վրայ որ պտուղ չէք քաղած։ Բայց մենք հիմայ կը խոնարհինք, ձեզի վարդապետ ըլլալու պատիւը մեզի շատ յարգելի է։ Միմիայն այն թէութեամբ ու մեզմէ ճշմարտութիւնը սորվելէն յետոյ, կը պարտաւորիք յանուն անկողմնակալ արդարութեան, ձեր գաղափարը փոխել, և ըստ այնմ վարուիլ ազգային հնաւանդ կրօնից ճշգրիտ աւանդապահը

Digitized by Google

եղող կաթողիկեայ Հայ հաստատութեանը հետ, եթէ զմեզ ճշմարտախօս գտնէք։

Սկսինք ուրեմն ազգիս Սուրբ Հայրապետներուն լատինամէտ և լատինադաւան բռնած գաղափարները, և գործերը չորելու։

Վանայ Նորաշարժ ժողովրդեան պէս լատինադաւան էր մեր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրըն ալ, որ եղեւ հիմնադիր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ։

Նա Հռովմայ Քահանայապետին, Սուրբ Սեղբեստրոս Հայրապետին դիմեց ի Հռովմ և զինքը սպասուեց (1)։ Այս եղած է մեր բոլոր նախնի Հայրապետաց և պատմագրաց համոզումը։

Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսը նոյն համբորդութեան վրայ այսպէս կը գրէ։

Մեր Լուսաւորիչը, «Խնկարհ սրտիւ եւ ա-«ներկբայ մտօք էառ յանձն գնալ ի Հռովմ, և «առնուլ ձեռնադրութիւն (կաթողիկոսութեան) «ի Սրբոյն Սեղբեստրոսէ»։

Հայոց Սրբազան Լուսաւորիչը ի դարձին իւր ճամբորդութենէն, Վաղարշապատու աթոռանիստ եկեղեցւոյն մէջ սա հետեւեալ լատինադաւան խօսքերը ժողովրդեան ըսելէն, Հռովմայ Քահանայապետին ընդհանուր Քրիստոնեայ եկեղեցիներուն վրայ ունեցած Առաքելական գերազանց և վերին իշխանութիւնը քարոզեց, և այսպիսի դաւանանքի մը վրայ հիմնեց այն Սուրբ Աթոռը, զորնոր իւր աշակերտները, յաջորդք նորին

[1] Ագաթանգ . . . Եղիշէ։ Մովս. Խորեն. Պատմ. Հայ. Գիրք. Բ. Գլ. Չ։

Սրբազան Հօրն, պատկերին, պաշտպանեցին, նա՛ ճանապարհորդ ուսմանց և գիտութեանց առաւել եւս պայծառացուցին Թարգմանչաց խնամութեամբը։

Լսենք տեսնենք, մեր Լուսաւորիչ Սրբազան Հայրը։

«Տէրն և Փրկիչն և բարերար և Որդի Աստու-
«ծոյ և օծեալ, հարցանէր թէ զո՞ ուստեք ա-
«սեն մարդիկն զորդւոյ մարդոյ թէ իցէ։ Որոց
«(աշակերտացն), տուեալ պատասխանի։ Դուք զո՞
«ուստեք ասէք թէ իցեմ։ Որոց առաջինն Պետ-
«րոս ասէ, թէ դու ես Որդի Աստուծոյ կենդան-
«ւոյ։ Վասն որոյ և զերանութիւնն ընկալաւ, ա-
«սէ, երանի է քեզ Պետրոս որդի Յովնանու,
«զի ո՛չ յերկրէ տոհմակցաց քոց, ի մարմնոյ և
«յարենէ ազգի քո ի մարդկանէ առեր դու զայդ
«գիտութիւն, այլ Հայր ի յերկնից եա ի սիրտ
«քո և յայտնեաց քեզ։ Եւ արար զնա վէմ հաս-
«տատութեան ամենայն Եկեղեցեաց (1)։»

Սուրբ Գրիգորին արտայայտած այդ ամենայն եկեղեցեաց բառերուն ներքեւ արդեօք իր Վաղարշապատին մէջ կանգնած ազգային եկեղեցին ալ կը գտնուի՞։ Այդ Եկեղեցեաց բառած գոյականին զով՝ ամենայն բառով ամփոփած մը կը տեսնենք որուն խնամոը Հայոց եկեղեցին ալ կը պարունակէ իր մէջը։ Քերականութիւնը մեզի այսպէս կը հրամայէ, և կարելի՞ է որ մեղմենք և չափաւորենք անոր զօրութիւնը։ Եւ եթէ մենք յանդգնինք զայն մեղմելու, հակառակեան լեզուին

[1] Ագաթ. էջ 339-340։

զայնպխաին կ՚աքսորէ և կը ճամբէ որ երթայ իրմէ հեռու ճամբորդակէ յիմարներուն, և այնպէս ույամառ մնայ իր չար կամաց պաշտպանութեանը մէջ։

Սա լատինադաւան Սրբազան Հօր, Լուսաւորչեայ ձայնը մէյ մ՚ալ լսենք, որ Պետրոսի Աթոռոյն լատինական մեծութիւնը եւ իշխանութիւնը ընդունելու զմեզ կը հրաւիրէ, և որուն, իր Վանայ նորադարձ որդիքը, ազգութեան ուրացութեան մը ակամայ կը կախեն, նոյն Պետրոսի Ցաջորդաց Աթոռին դիմելով և հնազանդելով։

Ահա իւր վարդապետութիւնը որ Էջմիածնայ աթոռը, և Լուսաւորչի Պատրիարքութիւնը խորին և ախուր մտածմունքներու մէջ ընկղմելու շնորհաբեր պատճառ կրնայ ըլլալ, եթէ ուզուի։

Կըսէ Լուսաւորիչ Հայրը։

«Տէրն յԱւետարանի առ Պետրոս ասաց։
«Դու ես վէմ և ի վերայ այդր վիմի շինեցից
«զեկեղեցի իմ։ Այսինքն «զհաւատացեալ ժողո
«վուրդն Աստուծոյ», և դրունք դժոխոց զնոսա
«մի յաղթահարեսցեն, զարձակեալսն յերկրէ,
«սուրբս և արդարս ճշմարիտ հաւատով յերկինս.
«և զոր կապեսցես յերկրի զանսուրբս և զանի
«րաւս, եղիցին կապեալ յերկինս ի պատիժս
«պատանելոց» (1)։

Լուսաւորիչ այս քարոզութեամբը Կեփայեան վիմին վրայ շինեալ Եկեղեցւոյն մէջ գտնուող

[1] Յաճախ, էջ 163։

հաւատացեալները միմիայն Աստուծոյ ժողովուրդը ըլլալու իրաւունք ունին կը քարոզէ։

Այս Լուսաւորչեայ հրատարակած հաւատացելոց ցուցակին մէջ Բողոքական կամ Էջմիածնական ազգայինք կը գտնուի՞ն արդեօք։

Ազգային լրագիրները մեզի այս մասին մէջ ժխտական պատասխան տալու չեն յանդգնիր, որովհետեւ ժխտական պատասխանի մը հետեւանքը շատ սոսկալի, շատ ամօթալի է հոգւոց յաւիտենական փրկութեան տեսակէտով։ Դրական պատասխան մը տալ, ուրիշ բան ըսել չէ՛ եթէ ոչ խոստովանիլ նոյն ցուցակին մէջ գտնըւելու փրկաւէտ պատիւը ունենալ, բայց ընդունելով այն էական թէութիւնը թէ, հաւատացեալ ժողովուրդ Աստուծոյ ըլլալու համար պէտք է անհրաժեշտ գտնուիլ այն եկեղեցւոյն մէջ, որ է շինեալ ի վերայ վիմին Պետրոսի։ Այսինքն Վանայ ժողովրդեան պէս՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրապետին այս լատինադաւան ըսուած վարդապետութիւնը ի գործ դնելու է, չէ նէ չի պարծենալու է թէ Լուսաւորչեայ որդիք եմք, ինչպէս հրեայք Աբրահամայ որդիք ըլլալնուն վըրայ կը պարծենային, բայց նոյն ընդ նոյն այս մասին մէջ Քրիստոսէ կ'արհամարհուէին։

Վասն որոյ Վանայ Նորադարձ ժողովուրդը չի պիտի հպատակի ուրիշ հաւատքի մը, եթէ ոչ Պետրոսին վրայ հիմնեալ եկեղեցւոյն վարդապետութեանը։

Գրիգոր լատինասէր Լուսաւորիչը այսպէս իրեն հրամայած է, ինչպէս որ վերը տեսանք, և ինչ-

Digitized by Google

պէս որ դարձեալ յարատեւելով զիրենք կ'զգուշացնէ չ'անսալ ամենայն հողմոց վարդապետութեան եւ հետեւելու օտարներու խօսքերով :

« Ուղիղ Միաբանութեան հաւատոյ (ունենալ), « զի նոյնաւ հաստատուին (հաւատացեալք) ի մի կամս Քրիստոսի, եւ ի մի հաւատ(1)» :

Այսպէս Հայաստանեայց առաջին հովիւը Հըռովմայ Եկեղեցւոյ Գլխոյն հետ հաւատոյ եւ հաղորդակցութեան միութեան կապերով անխզելի եւս կապուեցաւ, եւ ինչպէս որ անոր ձայնին հետեւելով մեր նախնիքը օտար գաւթէն Քրիստոսի ոչխարաց գաւիթը մտան, ընդ դուռն ոչխարաց,» եւ յանձն լուսաւորեալ Հովուին դընապանին, Պետրոսի յաջորդին ձայնը լսեցին եւ ճանչցան, այսպէս ալ Վանայ ժողովուրդը Խոր Վիրապի կրօնական երկպառակութենէ, որ Պարսկաց քաղաքական տէրութեան տեղի ունեցած էր՝ իբրեւ օտար գաւթէն բաժնուելով, նոյն Լուսաւորչեայ Հօրը ձայնը լսեց եւ ճանչցաւ Պետրոսին Աթոռը, եւ դիմեց, վազեց, անոր փարախը մտաւ, որուն միմիայն շնորհուած է ի Քրիստոսէ «Մի հօտ եւ մի հովիւ» կազմելու երկնային առաւելութիւնը :

Մեծն Ներսէս Հայրապետն ալ լատինադաւան էր : Չորրորդ դարուն մէջ Արիոսեան հերետիկոսութիւնք ընդհանուր արեւելքի մէջ սողոկելու եւ իր մահաբեր թոյնը թափելու ժամանակ, Սուրբ Բարսեղ Հայրապետին նախագահու-

---

[1] Յաճախ, էջ 118 :

թեամբը արեւելեան եպիսկոպոսներէ . Կեսարիա գումարուած ժողովին մէջ ան ալ խորհրդակից եղաւ, եւ ստորագրեց սինհոդոսական աղերսագիր մը, որ Ս. Դամասոսի, Հռովմէական սուրբ եկեղեցւոյ Քահանայապետին եւ արեւմտեան լատին եպիսկոպոսաց խրկուեցաւ՝ արեւելեան կամ ասիական վէճերը իր իշխանութեամբը դադրեցընելու համար ։

Այս թղթոյն մէջ հետեւեալ հատուածով լատինասէր Ներսէսին գաղափարները կը յիշատակենք ։

« Վասն այնորիկ եւ առաւել եւս կարօտ եմք
« ձերոյ օգնականութեան, որպէս զի որք յառա-
« քելական հաւատս խոստովանիցեն, լուծցեն
« զհերձուածն, զոր նիւթեցին, եւ նուաճեսցին
« ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյ, զի կատարեալ
« լինիցի մարմին Քրիստոսի, յամենայն անդամս
« ողջ ամբողջ պատշաճեալ, եւ ոչ միայն երա-
« նեսցուք զօտարս վասն առ նոսա բարեացն,
« որպէս այժմս առնեմք, այլ զմեր եկեղեցիս
« յառաջին պայծառութեան անդր ուղղութեան
« հաւատոց յարդարեալս տեսանիցեմք ։ Քանզի
« բարձրագոյն իսկ երանութեան արժանի այն է,
« զի շնորհեալ է ի Տեառնէ Ձերոյ աստուածպաշ-
« տութեանդ ի լաւացն եւ ի սրբոց զապական-
« եալսն զատանել ի բաց ընկենուլ, եւ զհարցն
« հաւատս անեղծս եւ անեղծելիս քարոզել,
« զոր եւ մեք իսկ ծանեաք և գիտեցաք զնշա-
« նակեալսն առաքելական գրով, որում որպէս
« եւ այլոց ամենեցուն կանոնիւք, եւ օրինօք

Digitized by Google

« վարդապետեղացն հանձեալ հաւանիմք[1]» :

Եթէ Հայկեան Քահանայապետները ճանչնալ իբրեւ եկեղեցւոյ գլուխ, եւ հաւատոյ վերաբերեալ խնդիրներուն մէջ իրենց հնազանդիլը լատինականութիւն է, Քրիստոսի եկեղեցին եւ անոր հաստատած հաւատքը մի ըլլալու չեն, ինչպէս որ Աստուած հրամայած է, եւ իր Առաքեալը Պօղոս կը քարոզէ. «Մի է Տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն»: Որչափ անկախ եկեղեցի, այնչափ անկախ գլուխներ ունենալ, որչափ եկեղեցի՝ այնչափ այլակերպ եւ մէկմէկու հակասական հաւատքներ քարոզել՝ ինչպէս որ այժմ դժբաղդաբար կը տեսնենք, Աստուծոյ գործը չի կրնար ըլլալ, այլ օրինաւոր առաքելական եւ ուղղափառ եկեղեցւոյ իշխանութեանը դէմ ապստամբութիւն ընողներուն չինած աղանդներն են, որ սոսկում պատճառած են, քաղաքական, կրօնական եւ գիտնական տեսակէտներով, նա՛ մանաւանդ մեր ազգին մէջ, որուն պատմութիւնը չենք կրնար կարդալ՝ առանց արտասուք թափելու :

Նոյն եւ նման պատմութիւն մը ունինք Իսրայէլացւոց պատմութեանը հետ, որոնք Աստուծոյ մօտ եւ ճշմարիտ կրօնադաւան եղած ատեննին բարեաց կ'արժանանային : Աստուծմէ հեռու կռապաշտութեան մեղաց մէջ իյնալու ատեն՝ ամենայն չարեաց ենթակայ էին : Գրիգոր Լուսաւորիչէն ետքը ու վերոյիշեալ ողջամիտ վարդապետութեան երկրորդ պաշտպան հանդիսացողը

[1] Սուրբ Բարսեղ, Թուղթ Ղ.Թ. :

մեր լատինադաւան Սուրբ Սահակ Հայրապետն է, որուն խօսքերը հոս կը յիշենք ի մխիթարութիւն Վանայ նորադարձ ժողովրդեան ։

« Մի է Տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն,
« զի որ այլ եւ այլ կամի ասել, յայտնապէս եւ
« ղհաւատոյն կամի ասել բաժանումն ։ Քանզի ե-
« կեղեցի մեզ ո՛չ ցուցանէ պատուիրան Աստու-
« ծոյ, որ ի քարանց եւ ի փայտից է շինեալ,
« այլ զհաւատով շինեալ զազգ մարդկան ի վերայ
« վիմին հաստատութեան ։ Ապա՝ ուրեմն ճշմարիտ
« հաւատն է եկեղեցի, որ գումարէ եւ շինէ ըզ-
« մեզ ի միաբանութիւն գիտութեան Որդւոյն
« Աստուծոյ, քանզի նոյն ինքն կենարարն ուսու-
« ցանէ ասելով ցՊետրոս ․ Դու ես վէմ եւ ի վե-
« րայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, եւ դը-
« րունք դժոխոց զՔեզ մի յաղթահարեսցեն ։
« Արդ զի՞նչ իմանայցեն զասելն ցՊետրոս՝ վէմ,
« միթէ որպէս զմի ոք ի քարա՞նց, քաւ լիցի,
« այլ մարդ բանաւոր, Գլուխ Առաքելական դա-
« սուն, և զի անդրդուելի հաւատովք խոստո-
« վանեաց զՔրիստոս, Որդի Աստուծոյ, երանու-
« թիւն ընկալաւ, եւ վէմ անուանեցաւ ։ Ապա
« ուրեմն շինեալքն ի վերայ նորա չեն քարինք,
« այլ մարդիկ նորին հաւատոյ հաղորդակիցք (1)» ։

Սուրբ Սահակ եւ Սուրբ Մեսրոպ Հայրապետները մեր ազգին փառքն են, չէ թէ միայն իրենց ողջամիտ վարդապետութեամբը, այլ ազ-

[1] Կանոնագ․ ձեռագ․՝ Մատենադար․ Մխիթ․ Վիեն․ Թիւ 41 ։

դային ոսկեղէն դարուն հեղինակներուն ըմբռնելով, իրենց աշակերտացը, այսինքն երկրորդ թարգմանչացը հետ, ազգը լուսաւորեցին, եւ եկեղեցական գիրքերը շարադրելով՝ շնորհեցին ազգային աղօթաւորութեան եւ ծիսին այն կենդանութիւնը, յորմէ զուրկ էր ազգը մինչեւ այն ատեն, հարկադրուելով գործածել եկեղեցական պաշտամանց մէջ Յունաց եւ Ասորւոց լեզուները եւ ծէսերը, զորս ժողովուրդը չէր կրնար հասկնալ : Ազգային լեզուին եւ գիտութեանց հայրերը եղող մեր Թարգմանիչները ամենքն ի միասին Գըրիգոր Լուսաւորչի, Մեծին Ներսէսի եւ Սըրբոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ աշ՚ս լատինադաւան էին, եթէ կ՚ըսենք Հռովմայ եկեղեցին ընդհանուր գլուխ ճանչնալը լատինադաւանութիւն է :

Ահա Եզնիկ Կողբացին, որ Պօղոս Առաքեալին բերնովը կը խօսի :

« Ոչ զի ես միայն արժանի եղէ խորհրդոյն, « որ տուաւ եմ Առաքելոց, այլ թէ եւ Պետրոս, « որ Գլուխն է Առաքելոց, անտանիցէ չկարէ ճառել »(1) :

Ուրիշ մեծանուն հայր մը՝ Խորենացի, Սուրբ Պետրոսի կոչմանէ կը խօսի հետեւեալ կերպով :

« Քանզի ահա նկար օրինակ մեծ քարւոյն անշսասան հաւատոյն եւ յառաջացելոյ ի Տեառնէ վէմ... : (2)

---

[1] Եզնիկ. եղծ. աղանդ, էջ. 263 :

[2] Մովս. խոր. Գիր. Պիտոյ. Բառարան, ի Պետր Առաքեալ, Վենետ. 1865 էջ. 522 :

Digitized by Google

Դա ամենէն առաջ երթալով․ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ Հռովմայ Աթոռին անկեցած ընդհանուր իրաւասութիւնը՝ նոյն իսկ Գեւորգոսին բերնովը քարոզելով՝ Հայոց մէջ արդէն Կաթողիկանութենէ (ուղղափառութենէ) կանգնուած դիրօշմիկին նոր պայծառութիւն մ'ալ կ'աւելցնէ։

«Յորմէ (ի Քրիստոսէ) և պատուեցայ այնու «հետև առաքինւոյն առաջադրոյն փոյթ զանձնեցու-«թեան մը․ ․ ․ ․ Հաւուց յառաջին ծայր կատա-«րելութեան և երկնից փափակիալ արհաւութեան, հիմն «Եկեղեցւոյ (1)։

Այս պատճառաւ է որ բարեխնամական (ուղղա-փառ) Խորենացին իր Հայոց Պատմութեանը մէջ Նիկիոյ, Կ․ Պօլսոյ և Եփեսոսի ընդհանուր ժողովք-ները յիշատակած ատեն, միշտ կամ Հռովմայ Քահանայապետաց անունը, և կամ անոր անուամ-բըն եկող նուիրակին անունը, ամէն Եպիսկոպոս-ներէ և Պատրիարքներէ յառաջ, իբրև նոյն ժո-ղովներուն մէջ գահերէցներու անունը կը յիշէ (2)։

Բայց տանք ամէնէն աւ պարզ մը մէկդի թողունք։ Քանի մը օր յառաջ Վարդանանց Մարտիրոսաց Տօնախմբութեան մեծաշուք հանդէսը կատարեցինք Ազգային եկեղեցիներուն մէջ։ Այս դիւցազնե-րուն մահուան, որոնց յիշատակը երգերով կ'օրհ-նենք, հաւատոյ պաշտպանութիւնը պատճառ եղաւ։

Ի՞նչ էր անոնց հաւատքը, ուսկի՞ց եկաւ, ուսկի՞ց առին։

---

[1] Անդ․ էջ․ 522 և 523։
[2] Մովս․ Խորեն․ Պատմ․ Հայ, էջ; 356, 416, 522։

Սուրբ Եղիշէ Ամատունեաց անուանի Եպիսկոպոսը, որ Վարդանանց պատերազմին պատմութիւնը ընտիր ոճով գրեց, մեզի այսպէս կ'աւանդէ։

Սո՞ւրբ Յովսէփ կաթողիկոսը՝ Աւարայրի դաշտերուն մէջ հանգչուած վրաններուն տակ՝ Ազգային մեծամեծները, Եպիսկոպոսները, կղերական դասերէ բաղկացեալ Ազգային ժողովք մը կը գումարէ պատերազմէն յառաջ, և Կ. Պոլսոյ ինքնակալին Թէոդոս կայսեր Սփենհոդոսական նամակ մը կ'ուղղէ յանուն ընդհանուր ազգին, որուն հետեւեալ հատուածը կը յիշեմք հոս։

«Յովսէփ Եպիսկոպոս բազում Եպիսկոպոսակ-
«ցօք իմովք . . . հանդերձ սպարապետաւս եւ
«ամենայն մեծամեծ նախարարօքս առ մեծա-
«նունդ Թէոդոս կայսր բազմասցի ողջոյն մեր առ
«քեզ եւլն.

«Սոյնպէս և զհաւատսն որ ի Քրիստոս, ընկալ-
«եալ ի սուրբ Եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ, լու-
«սաւորեաց զխաւարային կողմանս հիւսիսոյ, զոր
«այժմ կամին ի մէնջ կորզել հանել խաւարա-
«սէր որդիքն արեւելից» (1)։

Ի՞նչ... ուրեմն.

Վարդանանց խումբը Հռովմէական կրօնք ունէի՞ն։ Լուսաւորչական Եկեղեցիներուն մէջ Հռովմէադաւան Վարդանանց պատկերները Աստուծոյ սեղաններուն զարդարա՞նք պիտի ըլլային։ Անոնց անունը անմահ յիշատակի օրհնութիւններով ազ-

[1] Եղիշէ, Պատմ. Վարդ. Վենետ. 1864 էջ 122–123։

Digitized by Google

գը պիտի տօնախմբէ՞ր ուրեմն որ Հռովմէյադաւանութեան մէջ ապրեցան, և մեռան պատերազմի դաշտին վրայ ի պաշտպանութիւն նոյն դաւանութեան :

Կ՚աղաչեմք կամ տրամաբանութեան կանոնները և անոնց ուսմունքը ու գործադրութիւնը ազգէն բոլորովին կորզեցէք, հանեցէք, եւ կամ Վանայ Ժողովրդեան խելացի եւ ազգասէր ընթացքին դէմ մի բողոքէք : Ընդդէմ ճշմարտութեան՝ մոլեռանդները իրենց կամացը հետեւելու ազատ են, Աստուած ալ ճշմարտութեան դէմ յամառութեամբ մաքառողին համար ապագային մէջ ընելիքին վրայ ազատ է : Մարդկային եւ Աստուածային այս երկու ազատութիւններուն ո՞րը պիտի յաղթանակէ : Երանի՛ հիմակուընէ մակաբերող և ըստ այնմ շարժող ազգին :

Բայց սիրելի լրագիրներ, մինչեւ հիմա յիշատակուած անուններուն եւ վարդապետութիւններուն մէջ մեզի այնչափ հիացում պատճառող չեղաւ, որչափ մեր ժամագիրքներուն մէջ յիշատակեալ և անոր հեղինակներուն մէկը եղող Յովհաննու Մանդակունւոյ անունը և վարդապետութիւնը, որ ազգին հին եւ հմուտ Կաթողիկոսներէն մէկն է :

Հալածանաց տեսն, որ հինգերորդ դարուն մէջ տոսկալի հետեւանքներ ունեցաւ ի Հայս, Քրիստոսը ուրացող ազգայիններուն հրամայեց որ՝ ի Հռովմ երթալով Պետրոսէն, որ ան ատեն Սուրբ Լեւոն մեծ Քահանայապետն էր, իրենց արձակումը ընդունին : Զէինք հաւատար անոր այդչափ

Digitized by Google

առ Սուրբ Գահն ունեցած յարման՝ եթէ Ղազար Փարպեցին մեզի զայն յիշատակած չ՚ըլլար։

Այդչափ ուրեմն, անխզելի կապերով կապուած էին մեր Ս. Հարք Հռովմայ Գահին և անոր դաւանանքին. «Զուրացողս ածէք, առ արքայու- «թեան դռնապանն, եւ փակակալն Պետրոս» (1)։

Ի՞նչ կ՚ըսէք, ազգայինք, այս հայատիպ լատինադաւան վարդապետութեան՝ որ կը բղխէ պաշտօնական աղբիւրէ մը, այսինքն Լուսաւորչեայ Ս. Աթոռէն՝ որուն վրայ նստած էր Մանդակունին, և կը քարոզուէր յատեան ժողովրդեան եկեղեցական վերին իշխանութեան լրութեամբը։

Ուրեմն էջմիածնական ազգայնոց մտացածին կրօնական անկախութիւնը, զոր կը քարոզեն ոմանք, երկաթեայ դարի մը ծնունդ է, կամ թէ ի Քրիստոսէ քարոզեալ նոր կրօնք մը, որ դարձեալ աշխարհ գալով եւ իր նախնի եկեղեցւոյն հանդամանքները խանգարելով՝ յէջմիածին, ի Սիս, յԱղթամար, յԵրուսաղէմ և ի Խումխաբու նոր անկախ եկեղեցիներ հաստատեց, որոց յիշատակութիւնը արձանագրող աւետարանիչները և սուրբ Հայրքը դեռ ծնած չեն։

Ս. Սահակայ ժամանակը՝ մեր եկեղեցական գիրքերը գրուեցան, ինչպէս որ վերը նշանակեցինք. Այս Հայրապետը, զոր ամենքնիս ալ իբրեւ Հայր կը պատուենք և կը մեծարենք, ինչո՞ւ զմեզ լատինականութեան գոդը նետեց, և հրապարակաւ երգել կուտայ մեզի մինչեւ ցայսօր

[1] Ղազ. Փար. Պատմ. էջ 216։

այն գեղեցիկ շարականը, զոր կամ ինքը չինեց, ինչպէս հաւանական է, եւ կամ իրեն աշակերտները, եւ զոր մենք իբրեւ հայրենադաւան շարական երգելու պարտաւոր եղած ենք՝ երկրորդ կիւրակէ զկնի Պէնտէկոստէի, ի տօնի Եկեղեցւոյ.

« Կեցո՛ զորդի ծառայի քո, զոր ի Հռովմայ
« գահիցն վերապատուեցեր, ուր եդին զվէմն հաւա-
« տոյ հիմանն Ս. Եկեղեցւոյ »։

Այս մեր Ս. Հարք ինչո՞ւ նոյն շարականներուն մէջ լատինականութեան վերաբերեալ շատ մը գովեստներ հիւսեցին։ Ինչո՞ւ Հռովմայ Աթոռին վրայ սքանչելի երգեր չինեցին։ Ինչո՞ւ անոր գլխաւորութեանը վրայ հրապարակական խոստովանութիւններ ըրին։ Ինչո՞ւ վերջապէս անոր գերագոյն իշխանութեանը վրայ կրօնական դաւանութիւններ տուին, և մեզի ալ աւանդեցին որ նոյնը ընենք

Զիջեցի՞ն երբէք, որ ազգին մէկ մասը՝ եւ դժբաղդաբար մեծագոյնը՝ օր մը առանց գիտնալու՝ պիտի լինար այնպիսիներուն ձեռքը՝ որ պիտի երգել տային եկեղեցիներուն մէջ նոյն շարականները, առանց պատուելու անոնց մէջ փայլող ողջամիտ վարդապետութեան ոգին, յորմէ բղխեալ են այն Աստուածային երգերը։ Զիջեցի՞ն թէ ասոնք պիտի յանդգնէին լատինադաւան անուամբ ամբաստանել օր մը հասարակաց կարծեաց առջեւ այն հարազատ որդիքը, որ Հռովմայ Աթոռին նկատմամբ իրենց աւանդուած վարդապետութիւնը և շարականները պաշտպանելու մասին անխոնջեան պիտի հանդիսանային ընդդէմ այն ապերախտնե-

Digitized by Google

րուն, որ նոյն Աստուածային վարդապետութիւնը պիտի ջանային որ բառերուն նիւթական հընչման կորստեանը հետ մարին եւ ջնջին։

Դնենք հոս շարականներուն քանի մը հատուածները, որոնք մեր գրած ճշմարտութեանը կը վերաբերին, եւ են շարագրեալ հինգերորդ դարէն սկսեալ՝ մինչեւ երկոտասաներորդ դարը՝ ազգը լուսաւորող երեւելի հմուտ եւ սուրբ Կաթողիկոս, Պատրիարք, Եպիսկոպոս եւ Վարդապետներէ։

« Որ զերագոյն ընտրելոց առաքելոցն դասուց
« անուանեցեր լինել զերանելին զՊետրոս, զլուխ
« Սուրբ հաւատոյ, հիմն Եկեղեցւոյ։ (1)

Դարձեալ

« *Ոչ զալստեամբ քո վերածեցեր զմեզ յաշ-*
« *խարհական մեղաց ծովէս, տպաւորեալ լրմամբ*
« *ուռկանի* վիմին հաւատոյ։ (2)

Դարձեալ

« Գլխոյն ընտրեալ Հօտին փոխու՝ *սատակէր ըզ-*
« *խորհուրդն ոչ գիտելոյ, որով դառնայր և հնա-*
« *զանդէր*։ (3)

Դարձեալ

« Փակողն արքայութեան երկնից, սուրբ Առա-
« քեալն Պետրոս *արութեամբ ժուժկալեալ քեզ*
« *խաչակցեցաւ*։ » (4)

---

[1] Կարգ. Հասար. Աղօթ. Հայ. եկեղեցւոյ. էջ 888. Տպագր. Վենետիկ. 1898.

[2] Անդ երես 207.

[3] Անդ երես 164.

[4] Անդ երես 89.

Digitized by Google

« *Որ զէութիւն անճառելւոյ Միածնին յայտնու-*
« *թեամբ Հօր ի վերուստ դաւանեալ,* եւ երանա-
« կան արժանացեալ շնորհի վէմ անվանելի դրանց
« դժոխոց ։ » (1) ։

Դարձեալ

« *Որ զանճառելի խորհուրդ Ս. Երրորդու-*
« *թեանդ* Սիմոնի վիմի ծանուցեր ։ » (2)

Ազգային Սուրբ Հարց կողմանէ հաստատուն փաստերով ապացուցեալ այս ճշմարտութեան դէմ կ՚ելլեն ոմանք, եւ կը յանդգնին ձայն աղաղակի բարձրացնել ի մէջ ժողովրդեան ըսելով թէ՝ ի Գահ սրբոյն Պետրոսի նստող Քահանայապետները նախնի Քահանայապետից չեն նմանիր ։ Մեծ է, կը պնդեն, ասոնց եւ անոնց մէջ եղած տարբերութիւնը ։

Այս ալ միութեան կեդրոնէն բարեսիրտ անձինքը հեռացնելու համար հնարուած զրպարտութիւն մըն է ։

Չէ՛, Երկնաւոր Հիմնադրին Աստուածային խոստմունքը չի պիտի փճանայ ։ Կեփայեան վիմին վրայ շինուած Եկեղեցւոյն իշխանութիւնը պիտի տեւէ մինչեւ ի կատարած աշխարհի ։ Չիկայ աշխարհիս վրայ եկեղեցի մը՝ որ անոր պէս իր ապառժային վրայ վստահ եւ աներկիւղ ըլլայ ։ Անոր յանձնուած յաւիտենականութեան բանալիքը չիկայ զօրութիւն մը որ ձեռքէն կարենայ յափշտակել ։

---

[1] Անդ. երես 887 ։

[2] Մեկն. Վարդավառի Ա. օր ։

« *Սիմո՛ն, Սիմո՛ն*, *ահա սատանայ խնդրեաց*
« զձեզ (*զԱռաքեալս*) *խարբալել իբրեւ զցոր-*
« *եան*, այլ ես աղաչեցի վասն քո, զի մի՛ պա-
« կասեսցին հաւատք քո, եւ դու երբեմն դարձցիս
« եւ հաստատեսցես զեղբարս քո (*զԱռաքեալս*)։»
Ղուկ. ԻԲ. 31—32։

Սատանան պիտի խարբալէ Կաթողիկոսներ, Պատրիարքներ, Եպիսկոպոսներ, Հովիւներ, Վարդապետներ և ազգեր։ Մի միայն Պետրոս և անոր յաջորդները ի հաւատս հաստատուն պիտի մնան միշտ Աստուծոյ առանձնաշնորհութեամբը։ Միայն անոնք ուղիղ ճամբու պիտի բերեն ճըշմարտութենէ հեռացեալ հովիւները եւ ժողովուրդը, իրենց անսխալ վարդապետութեամբը։ Աւետարանական ճշմարտութիւնը և ընդհանուր նախնի Ս. Հարց դաւանանքը ասոնք են, և ասոնք պիտի ըլլան նաև այն անձանց կրօնական համոզումը, զորս հաւատացեալ կ՚անուանէ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչը, ինչպէս որ յառաջագոյն յիշատակեցինք նոյն Սրբոյ Հօրն խօսքերն ի մէջ բերելով։

Անոր համար Հռովմայ Քահանայապետից վըրայ եղող վերոյիշեալ գրպարտութիւնը տրամաբանական կշռութեամբ կ՚ստուգուի հովուական աթոռներուն վրայ նստող մի միայն այն Կաթողիկոսներուն, Պատրիարքներուն եւ Եպիսկոպոսներուն նկատմամբ, որոնք նախնեաց վարդապետութեան հակառակ՝ Քրիստոսի ոչխարները արածելու կը յանդգնին։

Դառնալով մեր խօսքին՝ Թողունք տասներորդ

Digitized by Google

դարու մեր մեծն Խոսրով Անձեւացեաց եպիսկոպոսը, որ իր գրուածոց մէջ նոյն լատինադաւան վարդապետութիւնը կը քարոզէ, որոյ գրուածներէն միայն հետեւեալը կ'առնումք ։

« Ո՞րպիսի ոք էր և գլուխ Առաքելոցն Պետրոս
« փակողն երկնից արքայութեան. որ ոչ ի մարդ-
« կանէ, ի հրեշտակաց առնոյր զտեղեկութիւն
« Որդւոյ, այլ ի Հօրէն լուսոյ, և փոխարէն զդա-
« տողական արօտ ընդունէր. Որ եւ վէմ անուանե-
« ցաւ ի Տեառնէ եւ հիմն Եկեղեցւոյ եղաւ : (1)

Թողունք նմանապէս մետասաներորդ դարուն մէջ ապրող հռչակաւոր Գրիգոր Մագիստրոսը, որ ըսաւ « Խաչի գլխիվայր Սուրբն Պետրոս, եւ
« համբուրէ զխաչն եւ ի նմին խաչին զնոյն քա-
« րոզէ, այն՝ որ վէմն էր հաւատոյ հիմանն առաքե-
« լոց եւ մարգարէից ։ »(2)

Թողունք վերջապէս մեր Հրեշտակն ի մարմնի սուրբ Գրիգոր Նարեկացին, որոյ վկայութիւնը չենք յուսար որ անընդունելի ըլլայ մեր սիրելի Լրագրաց, մինչդեռ ընդհանուր ազգը նոյն Սըրբոյն գեղեցիկ գրուածներուն մէջ կը նկատէ և կը յարգէ անոր խօսքերը իբրեւ Աստուածային պատգամներ իջեալ ի յերկնից ։

« Լծակից կցորդակից (Պաւղոսի), առաջին,
« սկզբնաքին, եւ նախամեծարն, վէմն հաստա-
« տեալ, եւ արձանն հիմնացեալ, քարն անուանի եօթ-

[1 Խոսր. Մեծ Անձեւան. Եպիսկ. Մեկն. Ժամ. էջ 45, 204, 340, 362։

[2] Թուղթ առ Աբրահամ Ամիրայ վասն հաւատոյ Գրիգորի Վ[illegible]. Մխիթ. Վիէննա, ձեռ. Թիւ 279 Բ.

« նաթիւ դաւանութեամբ, հարմարագրեցեալ ըստ
« չափոյ խորհրդեան ամանակի սկսման եւ լրման,
« ընտրեալն եւ փառազարդեալն Կեփաս : » (1)

Դարձեալ.

« *Քանզի Տէրն* զայս եդ հիմն Եկեղեցւոյ իւրոյ
« ասելով առ նախնին դաւանողն Պետրոս, թէ դու
« քո խոստովանութեամբդ ես իբրեւ զվէմ հաստա-
« տուն եւ անշարժ, եւ ի վերայ այդր վիմի շի-
« նեցից զեկեղեցի իմ, այսինքն զամենայն հաւա-
« տացեալս եւ ճշմարիտ խոստովանողս համագոյ եւ
« անզուգական Երրորդութեան ։ » (2)

Մեր ազգային լրագիրներուն կ'աղաչենք որ քիչ մը հոս կանգ առնուն, ուր որ Սուրբ եւ մեծանուն Հայրապետներու բաղմութիւն մը առջեւնիս պիտի ելլէ, որոնց երկուքին միայն անունները պիտի յիշենք, եւ հիմակու հիմայ մեր պատասխանը անկից առաջ չը պիտի մղենք, և եթէ հարկը պահանջէ՝ զայն յարատեւելու զմեզ պատրաստ կ'ընծայենք։

Ահա ձեզի Ներսէս Շնորհալին կը ներկայացնենք, հոգւով և սրտիւ լցեալ շնորհօք, հայր և յանձանձիչ ազգին։ Այնչափ սիրեց լատինականութիւնը, այսինքն Հռովմայ Քահանայապետաց գլխաւորութիւնը և նոյն աթոռոյն դաւանութիւնը որ ուրախութենէն Մանուէլ կայսեր գրեց ըսելով.

---

[1] Ս. Գր. Նարեկ. Ներբ. Առաք. համեմ էջ 343, 357. Տպ. Վիեննա. 1827.

[2] Բան խրատու վասն ուղիղ հաւատոյ, ի խնդրոյ Վարդանայ գիտնականի ։ Մատենագ. Վիեննա. Թիւ 52։

« Նա զի և լուաք թէ սուրբ եւ առաջին ա-
« մենայն Եպիսկոպոսաց Հայրապետն Հռովմայ եւ
« փոխանորդն Պետրոսի առաքելոյ, յիւրոց անտի
« իմաստնոց առաքեայ խօսել առաջի սուրբ թա-
« գաւորութեանդ ձերոյ, վասն միութեան հա-
« ւատոյ ։ » (1)

Խօսքեր, որ Ներսէսեան հայ սրտին փափուկ զգացմանց, իր ճշմարտասէր հոգւոյն և մտացողջամիտ համոզման թարգմանները են ։

Ի՞նչ յանցանք ունին ուրեմն Վանայ Հայք՝ երբ ազգին ամենէն երևելի և Ս. Հարցը ձայնը կը լսեն և անոնց կը հետևուին, թողլով իրենց ետևը յաւիտենական մոռացութեան մէջ զանոնք, որ Հայ Եկեղեցւոյ ուղղափառ սուրբ Հարց առջև և ոչ իսկ ձայներնին հանելու կարող են, և եթէ հանելու յանդգնին, ողջամիտ դատումը մեզ կ՚ստիպէ չի լսելու ։ Բայց դժբաղդաբար դեռ այնպիսիները կը լսուին, և պիտի լսուին ազգային մարմնոյն անդամոցը վերջնական անջատման և քայքայման սպառնալեօք ։

Այս սուրբ Հայրապետը իւր դաւանութիւնը Ս. Պետրոսի և իր յաջորդներուն գլխաւորութեանը վրայ, ի լուր Հայ եկեղեցւոյ և ազգին, կը քարոզէ թէ՛ իր այնչափ գրուածոց մէջ, և թէ՛ իր Եդեսիոյ ողբերուն մէջ ։

« Եւ դու Հռովմ մայր քաղաքաց
« Գերապայծառ եւ պատուելի
« Մեծին Աթոռդ Պետրոսի

[1) Ս. Ներսէս Շնոր. Թուղթ առ Մանուէլ կայսր ։

« Առաքելոց գլխաւորի,
« Եկեղեցի անշարժելի,
« Ի Կեփայան շինեալ վիմի,
« Ի դրանց դժոխոց անյաղթելի,
« Եւ կնիք երկնիցն բացողի։

Սուրբ Ներսէս երբոր իր գեղեցիկ ողբերգութեանց վերջը համնելով՝ իր յիշատակը կը գրէ, իր ազգը ապահովցնելու համար հաւատով վառուած սրտին եռանդը ու շարժումը ալ չկրնար զսպել, եւ լեցուն բերնով զմեզ կը հանդարտեցընէ գրուածներուն ուղղութեանը վրայ, իբր թէ՝ իր աստուածաբանական թէ՛ ըսածը ու գրածը չէ թէ նորաձեւ եւ աննշան էին, այլ Պետրոսի հիման, Պետրոսի անշարժական հաւատքի վրայ շինուած։

Ահա իր խօսքերը։

« Ի գրել բանիւ աստուածական
« Ոտիւք չափել ներբողական
« Վասն էութեան անհասական
« Ի բանին Հօր մարդեղութեան
« Ոչ նորաձեւ և աննըշան
« Ցինէն շինուած առանց հիման
« Այլ ի վերայ անշարժական
« Վիմին եղեալ սա Կեփաեան : » (1)

[1] Ներս. Շնորհալի Բան Հաւատ. Ցիշատ. Երգ. էջ 228։

Digitized by Google

Անցնինք Ս. Ներսէս Լամբրոնացիին ։

Պատմութիւնը և իր մատենագրութիւնները յայտնապէս կը քարոզեն լատինականութեան հետ այսինքն՝ Հռովմայ Եկեղեցւոյն հետ միութիւնը և համաձայնութիւնը պահելու՝ նամանաւանդ յառաջացնելու համար ըրած ճիգը։ Հռոմկլայի ազգային մեծ ժողովոյն մէջ խօսած իր սքանչելի ատենաբանութիւնը ո՞ր Հայ ընթերցողին սիրտը չի յափշտակեր ։

Այս առաքելաշնորհ Ս. Հայրապետը ի՜նչ ուրախութեամբ կը նկարագրէ ժողովականաց առջև նախնի Հայ Եկեղեցւոյն երջանկութիւնը՝ որ Ներսէս յԱշտարակաց վարձկան Կաթողիկոսը Պարսից թելադրութեամբը ի սուգ դարձուց, բաժնելով առաջին անգամ իւր հօտը ի միութենէ և ի հաղորդակցութենէ Կաթողիկեայ Եկեղեցւոյ, եւ Հռովմէական Աթոռոյ :

Այն երջանիկ ժամանակները, կ՚ըսէ մեզի Լամբրոնացին, Աստուծոյ սեղանները երկնից աստղներուն պէս բազմացած էին, և արթուն հովիւք կը հսկէին և Քրիստոսի հօտը եւ մեր սիրուն ազգը ի լոյս պայծառութեան կ՚արածէին ։

Բայց այս ամենայն բարիքը ե՞րբ կը պատահէր, գիտէ՞ք, ո՛ ազգային լրագիրք ։

Երբոր մեր Եկեղեցին « Դեռ ի միութեան Եկեղեցւոյ վէմն պնդեալ էր » *կ՚ըսէ նոյն Հայրապետը ։* [1]

---

[1] Ներսէս Լամբ. Ատենաբ. Տպ. Վենետ. էջ 120։

Բայց դարձնէ մէյ մը իր աչքը Հայոց Եկեղեցւոյն արդի վիճակին վրայ, ինչպէս որ երկրին իր առնուան թշուառութեան վրայ դարձուց եւ ողբաց.

« Այս է՞ր, վա՜ն... զի խախտեցաւ զմի մարմին
« Քրիստոսի ի բազում մարմինս. զի բաժանեցաւ
« զմի Եկեղեցի նորա ի բազում մասունս։»

Այս ողբոց հառաչանքը հնչեցնելէն ետքը Ս. Ներսէս ձայնը կը բարձրացընէ, եւ ժողովքը զԵկեղեցին շինելու յորդորելու ատեն, կարծես թէ մարգարէական հոգւով Կիլիկիա ուղղափառ Հռովմէական ապագայ Կաթողիկոսութեան կը դառնայ՝ և անոր կը յանձնէ Ազգին հայրենաւանդ Եկեղեցին շինելու պարտքն ու պարծանքը։ Գիտէ՞ք որպիսի հիման վրայ։

Լսեցէ՛ք Լամբրոնացին.

« Լուարուք եւ դուք նահապետք ազգաց մե-
« րոց ի ծագաց երկրէ, որ հասէք ընդ նմա ի Սի-
« ոն, քաղաք փրկութեան մերոյ։ Ահա հասեալ են
« ոտք մեր առ դրունս երկնաւորն Երուսաղէմի,
« եւ հանդերձեալ եմք շինել զհիմանալի տաճարն
« Աստուծոյ, որ հիմնեցաւ ի վերայ Պետրոսի։ »

Ալ վերջ տանք, սիրելի Լրագիրք։ Մեր գրիչը քիչ մ'ալ ապագային պահենք, եթէ հարկ ըլլայ։ Մեր բարեկամական հրաժեշտի ողջոյնն ձեզ տալէ յառաջ, շատ կ'աղաչեմք եւ կը պաղատիմք, յանուն ազգային ապագայ կրօնական և ուսումնական երջանկութեան, զմեզ մի՛ ստիպէք մեզի դէմ ուղեալ ձեր յօդուածներով ձայներնիս դարձեալ ձեզի լսել տալ։

« Քննեցէք զգիրս, զի դուք համարիք նոքօք ունել զկեանս յաւիտենականս։» Կ'ըսէր Կենարար մեր Փրկիչը իր ատենուան Հրէաներուն, որոնք գրոց ճշմարիտ իմաստը հասկնալ չ'ուզելնուն համար Քրիստոսասպան եղան։

Հիմայ՝ ալ չենք յուսար որ ձեր ազգասէր զգացումները թող տան ձեզի, որ ալ գործածուին ազգին մէջ, բարէրա եւ միսիօնարի պէս հնաւուրց ընթացեալ նախատական բառեր մեզի դէմ, իբրեւ թէ՝ մենք Վանայ նորադարձ ժողովուրդը լատինացուցած ըլլանք։ Չէ՛, Ազգին պարծանքը, Տէրութեան հաւատարիմը, օտարաց հռչակեալ Արեւելագէտը եղող Առաքելաշնորհ Եկեղեցական Անձ մը, Լուսաւորչեայ Աթոռին վրայ նստող օրինաւոր Կաթողիկոսի մը բարձր տեսչութեանը տակ է այն ժողովուրդն, մի՛ վախնաք։ Ուղղափառ, Հայ եւ Հայասէր, գիտուն, սուրբ, եռանդոտ Քահանայից ձեռացը յանձնուած է նա՛, որ Հայածէս արարողութեամբ իր կրօնական պաշտօնը կը կատարէ Եկեղեցեաց մէջ, ինչպէս որ մեզի եւ ձեզի աւանդած են մեր Սուրբ Հայրերը,

Այս քահանաներն են որ զանի կը կառավարեն, չէ թէ լատինները, ապահով եղէք։

Անոնք են որ անոր կրօնական եւ ուսումնական կրթութիւն կուտան։ Անոնք են որ անոր որդիքը ազգին լեզուագէտ անդամներ, Օսմանեան կառավարութեան հնազանդ եւ օգտակար հպատակներ պատրաստելու կ'աշխատին։

Ի վերայ այսր ամենայնի՝ մենք չենք կեղծեր մեր միտքը, ընդհանուր ազգը իր նախնի կրօնա-

Digitized by Google

կան, բարոյական եւ ուսումնական երջանիկ վիճակին վերադառնալ է մեր գաղափարը ու փափաքը. որոյ յոյս ունինք հասնելու, ինչու որ Աստուծոյ սեղաններուն առջեւ Քահանայութեան բարձր աստիճանը ընդունելու ատեն՝ երդում ըրինք Ազգին ծառայել ի փառս Աստուծոյ։

Եւ արդարեւ ի՞նչպէս չբաղձալ այս Միութեան։ Ո՞չ ապաքէն Հայ Եկեղեցւոյ ամէնէն պանծալի անձնուրացութիւնքն զնոյն խորհած եւ զնոյն ջանադիր եղած են ի գործ դնել հանապազ, Այս միութեան մէջ ո՜րքան բարոյական զօրութիւն կայ, ո՜րքան մխիթարութիւն աստուածասէր հոգւոց, ո՜րքան պայծառութիւն քրիստոսական հաւատոյ։

Իցի՜ւ ամէն ազնուասէր Հայեր որք իրապէս կը ցանկան ժողովրդեան եւ կղերին բարձրացման ու վերակենդանութեան, ժողովէի՜ն ի մի ամէն բարի կամքերու ույժերն, եւ անկեղծ համոզմամբ, արիաշունչ վեհանձնութեամբ հռչակէին Հայութեան թէ՝ հասած է այլ ժամն թօթափելու հակակաթողիկէ Նախապաշարումներն եւ դիմելու համակրօն համասիրտ ի միութիւն մեր սրբազան Հարց եւ Վարդապետաց։

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google